

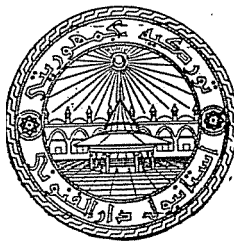
ایکٹمی نہ

سنجی و آلتجی صابی

دَارُ الْفُنُونِ
الشیخ فاکر الدین محمد عمر

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

حزیراں — ۱۹۲۷

شہزادہ بائی — اوقاف مطبعہ سی

۱۹۲۶

ناصر خسرو

کچن نسخده (مستنصر علوی) نك داعيلرندن (حسن صباح) ی یازمش ايدك.
بو نسخده ينه (مستنصر) ك داعيلرندن اولوب بونك طرفندن (خراسان)، كوندوبيلان
شاعرو حكيم (ناصر خسرو) دن بحث ايدم جگيز .

ايران شاعرلرينك اك بويوك استادلرندن معدود اولان بو (ناصر خسرو) كنديسنى
(سفرنامه) سنك مقدمه سنده [ابو معين الدين - ناصر خسرو القباديانى المروزى] ديه
تعريف ايديبور . ايران ادبياتنده كى موقعى و مذاهب ساحه سنده كى وضعيقى اعتباريله
فوق العاده شايان دقت اولان بو ذات حقنده مع التأسف تذكره نويسلر درجه كافيه ده
معلومات و ريمورلر ؟ و ريدكرى معلومات كافى اولمامقله برابر طوغرى ده دكلدر .

صوك زمانلرده بعض مستشرقلر بو ذاتك حيات و فعاليتى حقنده تدقيقانه باشلامش
و كنديسنك سياحتلرنى حاكى اولان مذكور (سفرنامه) وسائر اثرلرندن استفاده ايدرك
بونك ترجمه حالتى تنويره چالشمش ايسه لرده [۱] هنوز بعض نقطه لرك مبهم قالمش اولدينى
كوريلمكده در .

بر قاج سنه اول (برلين) ده كى (كاويانى شركتى) مطبعه سنده (ناصر خسرو) ك
غير مطبوع آنارندن (روشنائى نامه) ، (سعادتنامه) ، (زادالمسافرين) ، (وجه دين)
كې اثرلرى طبع اولمقله برابر اولجه (يارس) السنه شرقيه مكنتى مديرى (Schefer)
(Charles) طرفندن فرانسزجه يه ترجمه سيله برلكده (۱۸۸۱) ده (يارس) ده طبع
ايدلش بولنان (سفرنامه) سى دخى ايكنجى دفعه اوله رق باصيلمش و كنديسنك ديوانى ده
مقدما (تبريز) ده و (۱۳۱۴ هـ) ده (طهران) ده طبع ايتديرلمش اولديقدن بو
اثرلردن بزم ايجون استفاده امكانى حاصل اولمقله برابر هنوز غير مطبوع اولوب يكانه
نسخه سى آياصوفيا كتيخانه سنده موجود اولان [نومرو ۱۷۷۸] (خوان الاخوان)

[۱] ازجمله متوفى (برون) لسانمزه ترجمه ايتديرلمكده اولان [ايران ادبياتى تاريخى] نام
اثرنده (ج ۲ ، ص ۲۲۲-۲۴۶) و متوفى (اته) [ايران فقه اللغه سنك اساسى] نام اثرنده (ج ۲ ،
ص ۲۷۸-۲۸۲) بو ذات حقنده مفصل معلومات و ريمكده درلر .

نام اثری ده مطالعه ایتک فرصته نائل اولمش اولدیغمزدن بو ذات حقنده شعرا تذکره لرنده کوریلان ویکدیگر لریله تألیفی ممکن اولیان افسانه طرزنده کی روایتلری بر اقرق کنندیسنک ذکر ایدیلان اثر لرنده موجود اولان و بالکمز مذاهب تاریخی ساحه سنده کی فعالیتنه تعلق ایدن معلوماته بوجه آتی صراجعت ایدیورز :

اسمنک [ابو معین الدین [۱] ناصر خسرو] اولدیغی سویلدیکمز بو ذاتک یدنجی بطنده [علی بن موسی الرضا . ۱۵۳ — ۲۰۲] یه اتصال ایتدیکی یعنی سسادادن اولدیغی سویلنیور ایهده کنندیسنک بویه بر ادعای اولدیغی کی یو کسک عائله ره منسوبیتله فخر ایدنلره تعریض ایله اونلره قارشى « کنندیمی عائله سیله دکل ؛ عائله سی کنندیسيله کسب فخر و شرف ایتش اولدیغی سویلدیور [۲] » که کنندیسيله کسب فخر و شرف ایدن عائله سی شهسز عائله نبویه دکادر .

عین زمانده یدنجی بطنده جدی اولدیغی سویلنیلان (علی بن موسی الرضا) ایله کنندی آره سنده کی زمان بوشلغی هیچ بر صورتله یدی پدري استیعاب ایده جک قدر کنیش دکادر . [۳] (ناصر خسرو) هیچ بروقت سسادادن اولدیغی ادعا ایتماش اولدیغی کی بالعکس « خاندان رسولک بندکانندن بر بنده اولدیغی [۴] » سویلشدرد .
(ناصر خسرو) معارض و محاصملرینه قارشى دائماً ویا لکمر علم و فضلیله ؛ تألیف ایتش اولدیغی اثر لریله اظهار فخر و غالیته ایدیور [۵] ایدی . خصوصیه (جامی) نک

[۱] پندخوب و شعر حکمت را بدار ، یادکار از بو معین ای مستعین

[دیوان . ص ۱۹۴ ، تبریز طبعی]

[۲] کرتو بتبار فخر داری ، من مفخر گوهر تبارم

[دیوان ، ص ۱۷۰ ، تبریز طبعی]

و : من شرف و فخر آل خویش و تبارم ، گردگری را شرف با آل و تبار است

[دیوان ، ص ۳۱ ، تبریز طبعی]

[۳] (تبریز) ده طبع اولمش اولان دیواننک مقدمه سنده کی کنندی طرفندن یازیلش اولدیغی ادعا اولنان ترجمه حالی سراپا بر افساهدن عبارتدر . بناء علیه بوراده سادادن اولدیغی وسائره کی سوزلر نظر اعتباره آلیناملیدر .

[۱] « بلکه من بنده از بندکان خاندان رسول خدایم » [زادالمسافرین ، ص ۲۲۸]

[۵] تصنیفات من زادالمسافر ، که معقولاترا اصلست و قانون

[دیوان ، ص ۱۹۵ ، تبریز طبعی]

و : خراسان چوبازار چین کرده ام من ، بتصنیفهای چون دیبای چینی

[دیوان ، ص ۲۳۳ ، تبریز طبعی]

(بهارستان) نده بونك (انصار) دن اولديغی سويلسی نظراعتباره آينيرسه كنديسنگ صورت قطعيه ده ساداتده اولمديغی تحقق ايدر .

بو ذات ؛ (سفرنامه) سنگ باشنده سويلديكي كي (مرو) حواليسنده كاڻ (قباديان) نامنده كي قصيه منسوبدر . فقط بونكله مسقط رأسنگ بوراسی اولوب اولمديغنه دائر قطعی بر حکم ویریه من . کندیسی (اته) کی (بلخ) لی کوسترلر دخی وارددر . شوراسی محققدر که بر چوق شعرلرنده کورلديکی وجه ایله (ناصر خسرو) (خراسان) اهالیسندندر . [۱] بو ذات (خراسان) ده (۳۹۴ هـ) ده دنیایه ککشددر . [۲] نهرلرده و کیملرذن هانکی درسلی اوقومش اولديغی حقدده اثرلرذن صورت صحیحده معلومات آلق ممکن دکلددر . [۳] (زادالمسافرین) نام اثرذن آکلاشیلديغی وجه ایله فلسفه و حکمت قدیمه ایله پک چوق توغل ایتش و یونان فیلسوفلرینک افکارینی دقتله تعقیب ایله مشدر . و بوندن طولانی کندیسنه (حکیم) عنوانی آلمشدر . حساب ، هندسه و هیئتده ممتاز ایدی . [۴] و (وجهین) نامنده کی اثری کندیسنگ فقه حدیث ، تفسیرده و عرب لسانده عمیق معلومات صاحبی اولمديغنه شهادت ایتکده در . اثرلرینی طرزتحریری دخی غایت کوزل اولقله برابر مقصدینی حسن ایضاح صنعتی دخی یلديکی کوریلکده در . سیاحتلری اثناسنده پک چوق ارباب فضیله تماس ایتديکی محققدر . بونلرذن هند بر اهالنلرذن بر لسان ستایشله بحث ایتکده اولديغی کوریلیر . [۵]

[۱] گرچه مرا اصل خراسانی است ، ازبس پیری ومهی وری

[دیوان ، ص ۲۴۱ ، تبریز طبعی]

[۲] بکذشت زجرت بس سیدو نود وچار ، بکذاشت مرا ما در بر مرکز اغیر

[دیوان ، ص ۱۱۰ ، تبریز طبعی]

[۳] که کرد ازخاطر خواجه مؤید ، در حکمت کشفاده برتوزدان

شب من روز رخشان کردخواجه ، برهانهای چون خورشیدرخشان

[دیوان ، ص ۱۸۲ ، تبریز طبعی]

[۴] بعلم هندسه سر برکشیدی ، بسند و هند و اطراف خراسان

بهنگام شمارت عالم کون ، بزیز فکر همچون پک سپندان

[دیوان ، ص ۱۸۲ ، تبریز طبعی]

و : وکریدی مرا عاجز نکشتی ، در اقلیدس به پنجم شکل مأمون

[دیوان ، ص ۱۹۵ ، تبریز طبعی]

و : همراه هم شعروهم علم حساب وهم ادب . [دیوان ، ص ۲۲ ، تبریز طبعی]

[۵] ودانایان هندوان سخت پرهیزکار باشند و میان ایشان زنا ولواطه نیست و دروغ نکویند

(ناصر خسرو) - سامچوقیلردن (طغرل بك) ك برادری (چغری بك) ك (خراسان) بلكه ائسانسند حكومت ایشاريله مشغول اولمش و اقرا و امثالی آره سسند حسن انشا و كتابتله كسب اشهار ایتش ایدی . بعض شعرلرنده و (سفرنامه) سند کوردلیکی وجه ايله مختلف پادشاه و سلطانلر زدرلرنده بك چوق حرمت کورمش و دبدبه صاحبی اولمش ایدی [۱].

(۴۳۷ هـ) ده کوردیکی بر رؤیا اوزرینه مأموریتدن استعفا ايله شراب ایچمه که توبه ایدرک (مکه) یه توجه ایتش ایدی . ادای هجدن صکره ایکی کره (قدس) ی زیارت ایش و بالاآخره دکنز طریقله (مصر) ه کیتش ایدی . (مصر) ك شكوه و عظمتی و قاطعی خلیفه سی (مستنصر علوی) نك دبدبه و احتشامی کنیدیسی جذب ایش ایدی .

(۴۴۰ هـ) عید فطرنده (مستنصر) ك کاتبلردن طائیدی بی بر ذات واسطه سیله (سفرنامه - ص ۷۹) سند اوزون اوزادی به توصیف ایتدیکی (مستنصر) ك سراینه کیرمه موفق اولدی . و (ناصر خسرو) غائب ایتش اولدیغی موازنه روحیه سی بوسرایده و بو سرایده پارلایان (مستنصر علوی) نك « منظر مبارکنده » بولدی . [۲] و « کنیدیسی کیجه ایکن کوندوز اولدی » . (مستنصر علوی) نك (ناصر خسرو) ك روحی اوزرنده اجرا ایتش اولدیغی تأثیرك درجه سی (خوان الاخوان) نك مقدمه سندن ده بارز بر صورتده کوریلکده در . بوراده ؛ « غایه خلقی اوله رق تلقی ایتدیکی بو (امام زمان - مستنصر علوی) ايله ملاقاتدن اول حیوانیت درجه سند اولدیغی و عاداتا صوئوق و صیجاقدن و یرتیجی

و سوکند دروغ نخورد و کتابست میان ایشان که همیگویند که سخن خدا نیست و من ازدانایان ایشان بسیار این سخنها شنوده ام . [وجه دین ، ص ۵۴-۵۵]

[۱] یکچند پشگاه همی دیدی ، در مجلس ملوک و سلاطینم
آزردم این و آن بحدرازمین ، کوئی که از نزاده تنیم
آهو خجل زمرکب رهوارم ، طاوس زشت پیش نمدزیم

[دیوان ، ص ، ۱۵۶ تبریز طبعی]

و : کفتم من بارگاه ملوک و سلاطین عجم دیده ام چون سلطان محمود غزنوی و پسرش مسعود ایشان پادشاهان بزرگ بودند با نعمت و تجمل بسیار . [سفرنامه ، ص ۷۸ ، برلین طبعی]

[۲] فریاد یافته ز جفا و دهمای دیو ، چون در حرم و قصر امام الوری شدم
دانی که چون شدم چو ز دیوان کریخته ، فاکاه با فریشتگان آشنا شدم
برجان من چو نور امام الزمان بتافت ، لیل السرار بودم شمس الضحی شدم

[دیوان ، ص ۱۵۸ تبریز طبعی]

جانوارلردن صاحبنه قاچان بر حیوان کبی (مستنصر)، دخانله بونک واسطه سیله سمو مدن نسیمه واصل اولدیفی [۱]، سویلیور.

(ناصر خسرو) ایکنجی دفعه ینه مکه مکرمه یی زیارت ایله (مصر) ه عودت ایلدی. و ایرتسی سنه (مستنصر) طرفندن کعبه معظمه نك پوشیده سنی حامل اوله رقی ینه مکه یه کیتدی. و بر سنه صکره دردنجی دفعه مکه یی زیارت ایتک اوزره مصره وداع ایلدی. که بوسفر (ناصر خسرو) (مستنصر) طرفندن (خراسان) د'علیکنه تعین اولنش ایدی. (ناصر خسرو) بوسفر نده (تهامه) و (ین) دن کچرک (لحسا) ده کی (قراطمه) ایله بولوشدی. و اورادن (بصره) و (اصفهان) ه اوغرایه رقی نهایت برادری (ابوسعید) ایله (بلخ) ه کلدی. [حجت مستنصری، حجت خراسان، صاحب جزیره [۲]] اولمش اولان (ناصر خسرو) ک شخصنده آرتق فوق العاده آتشین بر فاطمی داعیسی کوریورز. کندیشی تمامیه مذهبی مجادلاته حصر ایتش ایدی.

[۱] آفریدکار برمن کسی کاشته است که اگر من اندر نگاه داشت او شوم فائده از آفرینش من ضایع نشود و طلب کردم مرآن پادشاه خویشرا وبدو رهایش جسم ازرنج نادانی وهلاک جاویدی بر مثال ستوری کزرنج سرما وکرما ویم درندکان سوی خانه خداوند خویش کرزد الخ [خوان الاخوان، آیا صوفیا کتبخانه سی، نومرو ۱۷۷۸]

[۲] مرعقلارا بخراسان منم ، بر سفها حجت مستنصری دیوان، ص ۲۴۱، تبریز طبعی]

و: ای حجت زمین خراسان سخن بطبع ، دردین حق جز که ترا سر کرا شده است دیوان، ص ۳۳، تبریز طبعی]

و: نه بس فخرم آنکه از امام زمانه ، سوی عافلان خراسان سفیرم دیوان، ص ۱۷۳، تبریز طبعی]

و: حجت روشن از آنست که من بر خلق ، حجت نائب پیغمبر سبحانم دیوان، ص ۱۶۹، تبریز طبعی]

و: ازین دیو تمویذکن خویشتن را ، سخنهای صاحب جزیره خراسان دیوان، ص ۱۸۷، تبریز طبعی]

(صاحب جزیره) عنواتی ایضاحه محتاج کوریورز (ناصر خسرو) ک (وجه دین) نامنده کی اثرنده (ص ۸۹، ۷۶، ۹۰) کوریلدی و جه ایله اساعیلیرک اون ایی جنتلری واردر. [اثنای عشریلیرک اون ایی اماملری اولدیی کی] که بونلرک هبرری دنیانک منقسم اولدینی (عراق) و (خراسان) و سائرته کی اون ایی جزیره نك برنده قائم اولوب دعوتله اشتغال ایدرلر. و امامک علمی یالکزن (صاحب جزیره) اولانلر واسطه سیله طالع انتشار ایدر.

دنیانک یدی اقلیم - [نه فلک، هفت زمین آنجی سانا بر بارگاه] درت کوشه سی اولدینی کی بونلرجه ده اون ایکی [جزیره - قطعه سی] واردر.

(خراسان) اها لیسندن اک چوق فلکله پنجه لشن یا لکنز کندیس ای دی [۹].
 (ناصر خسرو) بر چوق سیاحتدن صکره وطنی اولان (خراسان) عودت ایتدیکی زمان
 آلدینی بویکی عقیده یی فوق العاده بر حرارتله نشره باشلامش ای دی [۲]. عباسیلره تابع
 اولوب عنوان حکمداریلرینک باشنده هر دقیقه (مولی امیر المؤمنین - امیر المؤمنینک
 کوله یی) دییه عرض صداقتدن کری دورمیان (خراسان) بکری ذاتاً (عمان) و (بصره)
 طرفلرندن یا واش یا واش ایلروله مکده اولان فاطمی دعوتندن اندیشه ایتمکده اولدقلرندن
 بو دعوتک اک آتشیلی مرکز لرندن بری اولان (ناصر خسرو) ک (خراسان) ک
 کو بکنده پارلامسنه بالطبع کوز یومه مزارلایدی. [بددین - قنادینی] نامی ویرلمش اولان
 (ناصر خسرو) (بلخ) دن چیقاریلیدی [۳].
 (ناصر خسرو) ک بو تبعیدی (بغداد) خلیفه سنک امریله وقوع بولمش اولدینی ده
 قبول اولنه ییلیر. [۴] بز؛ (ناصر خسرو) ک بروقت (بلخ) دن (مازندران) ع نفی
 واجلا ایدلرکنی ده یلییورز [۵].

[۱] نکرد از جلگی اهل خراسان . کسی زویشتر باد هر یکار

[دیوان ، ص ۸۷ ، تبریز طبعی]

[۲] (ناصر خسرو) ک خرسیتانلری دخی بویکی دعوتنک دائره سنه آلمق ایسته دیی ظن اولنه ییلیر.
 نیته کیم بر مسلماننه خطاباً :

فضل توحیست بشر برترسا ، از سر برون کن هوس وسودا را

توموئی کمرفته محمد را ، اوکا فرو کرفته مسیحا را

ایشان پیغمبران ورفیقانند ، چون دشمنی تو بیده ترسا را

[دیوان ، ص ۱۴ ، تبریز طبعی]

دیورکه یوشعده کی «عیسی ایله محمد (صلی الله علیه و آله) رفیق و قردهش اوله لریله مسلمانلرک خرسیتانلره عداوتلری

فائده سز بر حرکتدر » معناسنده اولان بیت کندیسنک خرسیتانلری ده جلب ایتک ایستدیکی ارا نه ایدره.

[۳] مراد و ناز زخامان برانند ، کروی از نماز خویش ساهون

[دیوان . ص ۱۹۴ ، تبریز طبعی]

و : منکر بسخنای او ازیرا ، ترکانش برانند از خراسان

نه میر خراسان پسندد اورا ، نه شاه کران ، نه امیر ختلان

کرمذهب او حق و راست بدی ، در بلخ بدی با اتفاق اعیان

طعنه چهنی مر مرا بدان کم ، از خانه برانند اهل عصیان

[دیوان ، ص ۱۹۷ ، تبریز طبعی]

[۴] داد من بیکمان بحق بدی ، روز حشر از نیرة عباس

[دیوان ، ص ۱۱۹ ، تبریز طبعی]

[۵] برکیر دل ز بلخ و نه تن زهر دین ، چون من غریب وزار بما زندران درون

بو آتشین داعی اک صوک [یمکان - بدخشان کویلر نندندر.] ه نفی ایدلمش ایدی که بورادم
منطقی اولان حیانتک صوک دورده سی ؛ بر مومک سونه جکی زمانده کی بالامه سی کی ادوار
حیانتک اک فعال و اک ثمره دارینی تشکیل ایدر .

(زادالمسافرین) نامنده کی اک بوبوک اثرینی بوراده یازمش اولدینی کی (روشنائی
نامه [۱]) سنی وشعرلرینک برچوق قسمتی بوراده یازمشدره . بیک درلو مجادله وفلا کتیر
ایله « الف کی قدی نون اولان » (ناصر خسرو) بو غربت بوجاغنده یوز قرق یاشنده
[طوغری اولوق اوزره همان همان بوسنک یاریسنده] (بلخ) ه و دار و دیارینه حسرتلر
ایچنده ترک حیات ایلدی .

(ناصر خسرو) ک نفلسف دینیسی : (ناصر خسرو) ک اک مهم اثرلری اولان
(زادالمسافرین) و (وجه دین) و (خوان الاخوان) ندن اکلا شیلدیغنه کوره اونک
تفلسف دینینک اساسی (تأویل) تشکیل ایدر .

(تأویل) ه مقابل اولان (تنزیل - نصوص دینیته نک ظاهری) بوکا کوره « ده کز
صویسدر . طوزلیدر . تأویل ایسه ده کزده حاصل اولان اینجودر [۴] » و « تأویلسز
تنزیلی التزام ایده نلرک دین یولنده صاغ کوزلری کوردردر . تنزیل مسک ایسه اونک نشر

[دیوان ، ص ۳۱۷ ، تبریز طبعی]

و : دوستی عترت و خانه رسول ، کرد مرا یمی و ما ز ندردی

[دیوان ، ص ۲۴۱ ، تبریز طبعی]

[۱] (روشنائی نامه) سی آلتیوز بیت مقدارنده بر مثنوی اولوب بونی برهفته ده اکال ایلدیکنی
سویله مکده در . بو مثنویسی اخیراً (برلین) ده (شرکت کاویانی) مطبعه سنده (سفر نامه)
و (سعادتنامه) سیله برلکده طبع ایدلمش اولدینی کی یالکز (سعادتنامه) سیله برابر (Herman Etke)
طرفندن (آلمان مستشرقلری مجموعه سی) نده (۱۸۷۹) ده طبع ایدلمش ایدی .

یکانه نسخه سنک آیا صوفیا کتبخانه سنده موجود اولدینی سویله دیکمز (خوان الاخوان) ایله
عین جلد داخلنده بر (روشنائی نامه) سی داما واردرکه بو (روشنائی نامه) منظوم اولوب منشور
اولدینی کی محتویاتی اعتبارله ده منظوم (روشنائی نامه) یه بکزمه ماکده در ، آلتی فصلدن عبارت
اولان بو (روشنائی نامه) دیکر (روشنائی نامه) کی صرف اخلاق اولوب تعلیمیدر . شیخدی یه
قادر ایلك دفعه طرفزدن کوریش اولان بو (روشنائی نامه) یه علاقه دارلرک نظر دقتلرینی جلب
ایده رز .

[۲] شورا ست چودر با مثل ظاهر تنزیل ، تأویل چولؤلؤ ست سوی مردم دانا

[دیوان ، ص ۳ ، تبریز طبعی]

ایتدیکي کوزل قوقوده تأویلدر. [۱] و «ظاهر دینک تی اولوب روحی تأویلدر [۲]» که تنزیلک (خداوندی - صاحبی) پیغمبر اولدینی کبی تأویلاک خداوندی دخی اونک وصیسی اولان (حیدر - علی بن ابی طالب) در. تنزیل قیزلری (حیدر) ک تأویلیله زیب و زینت بولورلر [۳].

معلومدرکه (ابن تیمیه) نک [بیان موافقة صریح المعقول لصحیح المتقول] نام اثرینک باش طرفده کوریلدیکی وجهله فلسفه دینه ایله اوغراشانلر انبیانک نصوصی قارشوسنده ایکی وضعیتده قالمشدر. بر قسمی تبدیل طریقنی، بر قسمی ده تجهیل طریقنی التزام ایتمشدرکه تبدیل طریقنی التزام ایدنلرده وهم و تخییل و تحریف و تأویل اصحابی اولوق اوزره ینه ایکی قسمه انقسام ایتمشدر.

تبدیل طریقنی التزام ایدنلرک برنجی قسمی یعنی وهم و تخییل اصحابی مابعدالطبیعی مسائلده - حشر اجساد، نعیم و عقاب محسوس و سائرده - انسانلره پیغمبرلرک تخییلات ایقاع ایتدکلرینی، یعنی نفس الامرده مخالف اوله دق مصالح جمهور نامنه یالان سسویلش اولدقلرینی قبول ایدرلر. نته کیم (ابن سینا) (اضحویه) نامنده کی رساله سنده بواسامی قبول ایله: «پیغمبر بو کی مسائلده الفاظک ظاهرینی قصد ایتش و عمومه دخی بویه قبول ایتدیرمک ایته مشدر. حالوکه الفاظک ظاهرلری نفس الامرده نظراً یالان و باطل اولوب حق و حقیقته مخالفدر.» دیمشدر.

بونلر پیغمبرلرک عمومه بیلدیرمه دکلری حق و حقیقنی کندیلرینک بیلوب بیلیمه دکلری حقیقده اختلاف ایتمشدر. بونلردن بعضیلری تکمیل ایتش فیلسوفلری و کسب کمال ایله مش و لیلری پیغمبرلره ترجیح ایدرلر. نته کیم (محمی الهی بن عربی) (خاتم الاولیا) [۴] بی انبیایه و (فارابی) و (مبشر بن فائک) دخی فیلسوفلری پیغمبرلره تفضیل ایتکده درلر. (ابن سینا) و سائره کی بعضیلری ده پیغمبرلری فیلسوفلردن افضل عد ایدرلر.

[۱] هرکه بی تنزیل بی تأویل رفت ، اوبچشم راست در دین اعوراست
مشک باشد لفظ ومعنی بوی او ، مشک بی بوی پسر خاکستر است

[دیوان ، ص ۲۹ ، تبریز طبعی]

[۲] دینا نیت ظاهر و تأویل روح اوست [دیوان ، ص ۳۳ ، تبریز طبعی]

[۳] هر نهفته دختر تنزیلا ، معنی و تأویل حیدر زیور است

[۴] (حکیم ترمذی) نک ترتیب ایتش اولدینی یوز الی سؤاله جواب ویرمش اولمسایله (محمی الدین) ، (خاتم الاولیا) اولدینی ضمناً ادعا ایتشدر. چونکه (حکیم ترمذی) بو سؤاللره (خاتم الاولیا) طرفدن جواب ویرله چکنی سویله مش ایدی.

تبدیل طریقی التزام ایدنلرک ایکنجی قسمی ؛ یعنی تحریف و تأویل اصحابی ایسه مابعدالطبیعی مسائلده الفاظ ظاهره یی اولدینی کبی قبول ایتمه رک حقیقت و نفس الامر تلقی ایتدکاری نقطه یه بوالفاظی تطبیق ایتمه که اوغراشیرلر .

برنجیلری ، یعنی وهم و تخییل طرفدار ی اولانلر الفاظ ظاهره یی اولدینی کبی بلا تحریف قبول ایدرلر سده بونلردن چیقان معنلرک واقع و نفس الامر ه انطباق ایتمه جکفی ، عمومک منفعتی نامنه سوبلنمش بر یالان اولدینی ادعا ایدرلر . و واقعه انطباق ایده جکی بر حقیقت خارجیه اولدینی ایچون بونلره کوره تحریف و تبدیله احتیاج یوقدر .

ایکنجیلری ، یعنی تحریف و تأویل طرفی التزام ایدنلر ایسه الفاظ ظاهره نک بر حقیقته انطباق ایده جکفی ؛ یعنی یالان اولدینی قبول ایدرلر ایسه ده پیغمبرلرک خبر و یردکاری حقیقتلری قبول ایتدکاردن کندی فکر و نظرلرینه کوره حقیقت تلقی ایتدکاری نقطه لر ایله بو الفاظ ظاهره یی تألیف ایچون الفاظی تحریفه و تأویله مجبور اولورلر .

برنجیلر ؛ الفاظی تحریف و تأویل ایتمه رک اولی و قبل بر صورتده پیغمبرلرک مصالح جهور نامنه یالان سوبلدکارینه و عمومه قارشو واقع اولان خطابلرینک واقعه مطابق اولدیفنه حکم ایتشلردر . ایکنجیلر ایسه الفاظ ظاهره یی کندی حقیقتلرینه کوره تحریف و تأویل ایتدکاردن برنجیلرک حکمفی بعدی اوله رق ظاهراً اعترافه تقرب ایتشلردر . تحریف و تأویل طرفدارلرینک تأویللرنده کندی اعتقادلری و معارضلرینک اعتراضلری حاکم اولدیفندن بونلری تألیف و توجیه ضرورتی قارشوسنده درلو درلو ضرب مجاز و استعاره لره باش و وره رق الفاضلن متکلمک مرادینی دکل کندی فکر و مقصدلرینی و معارضلرینک دفعی چاره لرینی بولمه اوغراشدقلرندن تأویللاری بعضاً کندی ضعیف فکرلرینی بیله قالدیره میه جق قدر کسب ضعف ایدر . [۱] یالکز شوراسنی سوبلک لازمدرکه اساس اعتباریه بونلرک مراجعت ایتمکه اولدقلری مجاز و استعاره لر هیچ برکیمسه طرفدن اعتراض ایدیلمه جک بر کیفیتدر . یعنی بو طریقلر اساس اعتباریه موارد استعمالدن خارج دکدر .

موضوعنر اولان (ناصر خسرو) ک وبالعموم باطنلرک مراجعت ایتدکاری تأویل

[۱] قرآن کریمک لساننده (تأویل) ک معناسی تفسیر و یا دلیله استناداً لفظی احتمال راجعدن احتمال مرجوحه توجیه ایتکدرکه (تأویل) ک بو معناسی لفظی مرجع حقیقیسنه ارجاع ایتک دیمک اولور .

طریقہ‌های ایسه ادبیات و منطق درس‌های ایلہ اصلاً علاقہ دار دکلدر. بونلرک تأویل طریقہ‌های
تمامیله بزم منطق و ادبیات ذهنیت‌زدن بشقہ بر ذهنیت حاکمدر .

مثلاً؛ (ناصر خسرو)، کوره (لا اله الا الله) جمله سنک حرف‌های مکرر لرن صرف نظر له
اوج حرفدن (ا ، ل ، ه) عبارت اولسی و (لا) و (ا) و (له) و (ا) و (لا)
و (ا) و (لله) صورتیله یدی پارچه‌ی احتوا ایتسی آری آری معنای افاده ایدر .
بوجله نك اوج حرفی عالم دینده کی [جد ، فتح ، خیال] ی افاده ایتدی کی بوملمده کی
اجسامك ابعاد ثلاثه سنی اشعار ایدر. یدی پارچه دن عبارت اولسی عالم دینده کی یدی امام
ایلہ بوملمده کی یدی ییلدیزی کوستر .

(ناصر خسرو) بوجله ده کی درت کله (لاء اله ، الاء الله) ی یوقاریده سویلدیکمز
حرفلرک عددی اولان اوج ایلہ ضرب ایدرک الله ایتدی کی اون ایکیدن ده بر معنی چیقاریر .
اون ایکی؛ عالم دینده کی اون ایکی حقی اشعار ایتدی کی عالم اجسامده کی اون ایکی بر چی
افاده ایدر . بوجله ده کی حرفلرک مکرر لریله برابر اون ایکی اولسی ده (ناصر خسرو) ه
کوره بوصوک معنایی تأیید ایدر .

(ناصر خسرو) (وجه دین) [۱] نامی ویرمش اولدینی کتانبده بر فقه کتابی تقلید
ایلہ معلوم اولان ابواب فقهیه یی تعقیباً بو کتابک محتوی اولدینی الی بر بابده (کتاب الصلاة)
و (کتاب الزکاة) و (کتاب الحج) و سائرہ یی سراپا بو کوستر دیکمز مثال دائره سنده تأویل
و تحریف ایتشدر که (ناصر خسرو) ک کتابلری ایچنده باطنیک خصوصیتلری کوسترن
بو کتابدن (اسماعیلیه) نك اساساته تعلق ایدن معلوماتی بروجه زیر آلیورز .

هر زمانه الله ان الله قارشی حقی اولده امام موهودور : انسانلرک حیوانلردن
مدار امتیازلری عقل و معرفته مالک اولملریدر که حیوانلر بونعمتلردن محرومدرلر . انسانلری
بونعمتله ممتاز ایدن ذاتک بوعقل و معرفته قابلیتلری تمیه ایچون کندیلرینه ینه کندیلرندن
یوکسک بر ذاتی کوندرمی عقلاً واجبدر [۲]

جنس حیوان ایچنده نوع انسان ممتاز اولدینی کی نوع انسان ایچنده دخی بر فرد

[۱] انسان یوزندن تشخیص اولدینی کی دین دخی بواثر ایلہ تشخیص اولنه حقی ادعاسیله
بونای ویرمشدر. بواثرک ضایع اولمش اولدینی ظن ایدیلور ایدیه ده الیوم (بخارای کهنه) ده موجود
اولان اسماعیلرک نزدنده بو کتابک ایکی نسخه یی بولمش وطبع ایدلشدر .

[۲] (وجوب قانونی) طرفدارلری اولان (معتزله) دخی عین ادعای عین صورتله
مدافعه ایدر .

انسانیک دیگر لرندن ممتاز قیلمسی اصلاً شایان تعجب دکلدرکه بوذات ، معاصر لرینک پیغمبری اولدینی کبی اونک وصیسی دخی او عصرده کی انسانلردن وصایت شرفیه ممتازدر . و پیغمبرلک منقطع اولور فقط - حیوان جنسی انسان نوعدن خالی اولدینی کبی - ریوزینک (امام) دن خالی اولسی و امامتک منقطع بولنسی جائز دکلدر . و حیوان جنسینک انسان نوعدن خالی اولدینی تقدیرده ادامه حیاتی قابل اوله میه جنی کبی (؟) نوع بشر آره سنده ده (امام) بولنیه جق اولورسه صلاح عالم مخیل اولور . صلاح عالم مخیل اوله جنی کبی حقیقی طاعتده قبله سنی بوله من . چونکه حقیقی طاعت جان یوزینی (امام حق) ه توجیه ایتک [۱] ایله حاصل اولور .

عقلک قیمتی و بهرتم : باطنلرک قدماسی و خصوصیه (ناصر خسرو) (معتزله) و (اخوان الصفا) کبی عقله بویوک بر قیمت و یرمکده درلر (ناصر خسرو) ه کوره جنت عقلدن عبارتدر . [۲] بودیورکه : « عقل ، جان ایله ازدواج ایتش اولان بره دیه الهیه در . عقل ؛ صلاح و نعمت کی میا سیدر . عقل ؛ خیر و عدل و احسانک معدنیدر . دنیا زنداننده محبوس اولان جانی تخلیص ایده جک یالکز عقلدر » [۳] فقط عقل حقنده حقیقی بر مدحیه یازمش و عقه بویوک بر قیمت و یرمش اولان (ناصر خسرو) بونی مستقل عدل ایتیمور . باقک نه دییور : جنت عقلدن عبارتدر . و بوجنتک قیوسی ده هر زمانک پیغمبری و اونک وصیسی و هیچ بر زمان ریوزینک کندیسندن خالی اولسی جائز اولیان امامدر . و جنت قیوسنک آناختاری کلمه توحیددر . بونلرک دلیللرینه کلنجه : انسانلره ؛ مظهر اولدقلری امنیت و استراحتی بخش ایدن (عقل کل) درکه (عقل کل) دن نصیبی اولمایان حیوانلر انسانلر کبی مظهر سعادت و امنیت اولیوب رنج و مشقت ایچنده درلر . و انسانلرک ده مظهر اولدقلری امنیت و استراحت عین درجه ده دکلدر . (عقل کل) دن نصیبی زیاده اولانلر دنیانک سودو زیانسه اهمیت و یرمکدن و با هیچ نظر اهمیته آلدقلرندن عقلی آز اولانلره نظر آ

[۱] روی جان سوی امام حق باید کردن ، کاه طاعت چوکنی روی جسد سوی حجاز

[دیوان ، ص ۱۱۶ تبریز طبعی]

[۲] بچود ولی زمان کوئی که بهشت بحقیقت عقلست [وجه دین ، ص ۳۳]

[۳] خرد هدیه اوست مارا که درما ، فرمان اوشد خرد جفت باجان

خرد کیمای صلاحست و نعمت ، خرد معدن خیر و عدلست و احسان

بزدان دنیا در و نست جانت ، خرد خواهدش گرد بیرون ز زندان

[دیوان ، ص ۱۸۶ تبریز طبعی]

داها زیاده استراحت وامنیت ایچنده درلر . اللهم انسانلره ویرمش اولدینی جزئی عقلک کندیلرینک اوزرندن برچوق آلام واکداری دفع ایتدیکی نظر اعتباره آینه حق اولورسه بالعموم آلام واکداری دفع ایدم جک اولان عقلک (عقل کل) اولدییی وبونک ده جشتدن عبارت بولندینی بلاشبه قبول ایدیلر . پیغمبرلر ووصیلری وامام زمان دخی (عقل کل) دن اک چوق نصیبه دار اولدقلرندن بونلر ، جنتک قبولیدر . شوقدر وارکه پیغمبرلر جنتک بالفعل دکل ؛ بالقوه قبولیدر . هر رسولک شریعتی (علم تأویل) ایله وصیسی کشاد ایدر . بناء علیه رسولک شریعتی تأویلسز قبول ایدنلر حقیقی معرفتدن غافل اولدقلرندن کندیلرینه جنتک قبوسی قاپالیدر . رسوللرک شریعتلری رمز و اشارت ومثل باغلریله باغلیدر .

خلقک خلاص بولملری وجته داخل اولملری بونلرک حل وکشاد اریلمسینه وابسته در . رسوللر (خداوند تنزیل) اولوب (خداوند تأویل) اونلرک وصیلری وامام زماندر . جنت قبوسنک آناختاری اولان کلمه توحیده کلمه : که بو [لا اله الا الله محمد رسول الله] دن عبارتدر .

بونده یدی کلمه و مکررلردن صرف نظرله طقوز حرف واردر . [ل ، ا ، ه ، م ، ح ، د ، ر ، س ، و] وعر مجده آناختاره (مفتاح) دیرلر . (اجد) حسابیله بوکلمه کی بش حرفک مجموعی (۵۲۹) ایدر که بونده یدی عقد واردر . (بش یوزده کی بش دانه یوزک هر بری برر عقد اولقله بشیوزده بش عقد بولندینی کبی یکرمیده کی ایکی اونک هر بری ده برر عقداولدیغندن مجموعاً یدی عقدی محتوی اولمش اولور .) بویدی عقد کلمه توحیدک یدی کلمه سنه دلالت ایتدیکی کبی (۵۲۹) دن عقدلر حقیق قد نص کره متباقی قالان طقوزده کلمه توحیدی تشکیل ایدن طقوز حرفی ارا نه ایدر . بوندن بشقه آناختار ایکی قسمدن مرکب . - دیشلری و صاب طرفی - اولدینی کبی کلمه توحیده دخی ایضاح اولندینی وجهله آیری آیری معالره دلالت ایدن ایکی قسم یعنی کلمه و طقوز حرف واردر . خلاصه : رسول جنتک قبوسی واونک آناختاری کلمه توحید اولوب مؤمن ائنده آناختاری طوتان کیمسه در .

بوراده؛ یوقاریده سوبلدیکمز کبی عقلک استقلالی قبول اتمه یه رک شونی علاوه ایدیور : (خداوند تأویل) اولان (امام الزمان) ده بو آناختاری تحریک ایدن کیمسه مشابه سنده در .

(وجه دین) صاحبی اولان (ناصر خسرو) بالقوه جنتك عقل و علمدن عبارت اولیغنی سوبلد کدن صکره بالقوه جهنمك کنديسنجه عقلسزاق و جهل اولدیغنی کشف ایتمك کوچ دکلدر. بو دیورکه :

هر موجودك موجودتی بدايتده بالقوه در. مثلا انسان بداية نبات حالده بالقوه موجود اولوب پدر و والده سی او نباتی ییهرک اوندن حاصل اولان صودن انسان بالفعل وجود بولدیغنی کبی بالقوه جهنم دخی جهلدن عبارتدر. جهلک آرقه سندن. کیدنلر بالفعل جهنمی اولغنه محکومدرلر. شوخالده حقیقی عالم اولان رسول و وصیسنه و امام روز کاره تابع اولینلر علمه واصل اولهمیه جقلرندن جهنمده قالمش اولورلر.

الله تعالی انسانلره نه ایچوره آلتی پیغمبر کوندرمشدر : انسانلر ثنائی الخلقه درلر. یعنی جسم کثیف ایله نفس لطیفدن مرکبدرلر. جسم کثیف غداسنی عالمک طبایع اربعه سندن (آتش ، هوا ، طوپراق ، صو) آلیرکه بونلرک ایکیسی (آتش ، هوا) نفس کی لطیفدر. دیگر ایکیسی ده (طوپراق ، صو) جسم کی کثیفدر. مادام که انسانده بدن کثیف ایله نفس لطیف برلشمشدر. مادام که بدن کثیف ؛ ایکیسی کثیف و ایکیسی لطیف اولان طبایع اربعه دن غداسنی آلمده در حکمه نفس لطیفده بدن کثیف کی ایکیسی لطیف و روحانی و ایکیسی کثیف و جسمانی اولق اوزره درت حددن غداسنی آلق لازمدر. بنابرین جناب حق ؛ انسانلرک نفسلرینه درت حددن غذا ویرمشدر که بونلرک ایکیسی (عقل کل) و (نفس کل) ک اثرلری اولان و بونلر کی لطیف بولتان (عقل جزئی) و (نفس جزئی) در. دیگر ایکیسی ده تمامیه لطیف اولمایوب لطافت و کثافتدن مرکبدرلر که بونلرده (ناطق - رسول) و (اساس - وصی) در. بونلر جسمانیلری اعتباریه انسان ایسه لرده (عقل) و (نفس) لری اعتباریه (عقل کل) و (نفس کل) ه مقرب ملکدرلر. بونلر مالک اولدقلری علم ایله انسانلری حیوانیتدن ملکیت افقنه اصعاد ایدرلر. انسانلر مالک اولدقلری عقل غیری ایله حیوانلره فائق اولدقلری کی انسانلر ایچندن بر فردک عقللرک مجموعنه مالکیتله بتون انسانلره فائق اولسی. ممکن ؛ بلکه واجب اولمله بو عنایت آلهیه مظهر اواش اولان ذات رسول اولمش اولور.

و جناب حق انسانلره آلتی رسول کوندرمشدر. چونکه انسانک جسندنده سائر اجسامده اولدیغنی کبی آلتی جهت واردر. [اوک ، آرقه ، صاغ ، صول ، آلت ، اوست] (آدم -

صالح (انسانك باش طرفندن و) نوح - صالح (صول و) ابراهيم - صالح (آرقه و) موسى -
صالح (آلت و) عيسى - صالح (صاغ و) محمد - صالح (اوڭ طرفندن كوندرلمشدر .
بونلر كندى زمانلرنده شريعتلرني تبليخ ايدهرلك مكافات وعدنده بولنديلر . بوموعود اولان
مكافاتي ويره جك ذاتك دخي وجودى لازمدر كه بوده (قائم قيامت) در .

الله تعالى نك بازار كوني عالمي ياراتمغه باشلايوب جمعه ايرتسي كوني استراحت ايتسي
دخي بوني كوستيرر . چونكه بازار كوني (آدم صالح) و بازار ايرتسي كوني (نوح - صالح)
وصالى كوني (ابراهيم - صالح) و چارش-نبا كوني (موسى - صالح) و پرشبه كوني
(عيسى - صالح) و جمعه كوني (محمد - صالح) بعث اولتمش و جمعه ايرتسي كوني
(قائم قيامت) ظهورايه موعود اولان مكافاتي و يرمشدر كه جمعه ايرتسي عمل دكل عملك
مكافاتي و يراديكنندن بوكون ايش كوني دكلدر .

بويغمبرلك خداوند تاويللري اولان وصيلرني دخي شورايه علاوه ايد-بيليرز: [آدم
- شيت ، نوح - سام ، ابراهيم - اسماعيل ، موسى - هارون ، عيسى - شمعون ، محمد - علي]

شريعتك ظاهري اولديني كي برده باطني واردر : عالمده كي موجودات ، يا ظاهري
ويا باطنيدر . ظاهري اولانلرك موجوديتلري ؛ كوز ، قولاق واللر منزله بيلينير ، باطني اولانلرك
موجوديتلري ايسه بوكوز و قولاق و سائر حواسمزله بيلنمز اونلري اصحاب حكمت عقل و علملري
ايله بولورلك حواسمزك برياه موجوديتلرني بيلديكمز شيلره محسوسات دنيلمكه مقابل
بولنره معقولات دينلير . محسوسات اساساً موجود اولوب اونلره بزم حواسمز تعلق
ايتسين ، ايتسون اونلر موجود و آشكاردرلر . يعنى بونلر بالذات ظاهر و آشكار اولوب
بزم حواسمزك عدم تعليله پنهان اولمز . باطني اولانلرده بويه بالذات باطني اولوب
عقللرمزك كنديلرينه عدم تعليله باطنيلكدن خارجه چيقوب ظاهر اولمز . نماز ، اوروج ،
زكات و سائر كي وظائف دينيه و كوك يوزي ، و يريوزي و سائر كي شيلر ظاهري اولوب
بونلري حواس سليمه صاحبلري يكديكدرلرندن فرقسز اوله زق ادراك ايدرلر . انسانلري
يكديكدرندن آيران و يكديكدرلرينه تفضيل ايدن جهت محسوسات اوليوب يالكمز
عقلمز ايله بيلنن معقولاتدر . اكر عقل ايله بيلنن و باطني اولان جهتلر اوليه ايدني ظاهري
ادراكده هر كس مساوي اولديغندن مثلاً هر قولاغى دويان كيمسه نك هر دويديني شيئي
اكلامسي و بناء عليه بالنتيجه عالم ايله جاهل آره سنده برفرق قالماسي ايجاب ايدردى . الفاظك
بر ظاهري و برده معنادن عبارت اولان باطني اولديني كي اسيانك دخي بروجود حسيسي ،

برده وجود عقلی و باطنی و ارادر که ظاهرده کی اشیاك مابه القوامی ده بو وجود عقلی ایدر . انسانلرك وجود كشیفری ده لطیف اولان باطنلریله قائمدر . و بو ظاهرده کی فانی جهان مستور اولان باقی جهان ایله قائمدر . مصنوعات مرئی غیر مرئی اولان صانع ایله قائمدر . کوتولر ایسلر ایله انكشاف ایدر و اینسلر کوتولرك وجودیله استتار ایدرلر . بونلر کی کتابلرك و شریعتلرك دخی بر ظاهرلری اولدینی کی اونلرك روحی مثابه سنده اولان و ظاهر ك ضدیتله منكشف بولنان برده باطنلری اولدینی آشكار اولور .

صمود و غیره : ناطق ، اساس ، یدی امام ، اون ایکی حجت اولق اوزره عالم دینده بکرمی بر حد واردر . بو عالمده دخی هیولی - ماده ، صورت ، یدی ییلدیز اون ایکی برج اولق اوزره بکرمی بر حد واردر . (ناطقك - پیغمبرك) درجه سی (نفس كل) درجه سیدركه (نفس كل) ایله (ناطق) آره سنده [جد و فتح و خیال] کی اوچ حد روحانی واردر . (اساسك - وصینك) درجه سی ده (عقل كل) درجه سیدر . (نفس كل) (خداوند ترکیب عالم) اولدینی کی (ناطق) ده (خداوند تأیید) اولوب (نفس كل) عالمی ترکیب ایتدیکی کی (ناطق) ده شریعی تألیف ایتشد . (اساس) ایسه (خداوند تأویل) در . (عقل كل) هر شیئی معنای اصلینه ارجاع ایتدیکی کی (اساس) ده تأویل ایله هر شیئی اصلنه ارجاع ایدر . و (خداوند تأویل) اولان (اساس) (جد) دن (ناطق) واسطه سیله نصیب آلیر . (فتح) ایله (خیال) دن ایسه بلا واسطه نصیب آلیر و لطیف اولسون کثیف اولسون بوتون مخلوقاتك نهایتی (عقل كل) در . صویك طوپراق ایله پرلشمه سندن حیوانلر و نباتات حصوله کلدیکی کی عملك كله باری ایله اتحادندن [ثانی - نفس كل ، جد ، فتح ، خیال] و دیگر علوی و سفلی حدود ظهور ایتشلر و بوعلوی و سفلی حدوددن دخی عالم حصوله کلدی . معلومدر که : بتون عالم فاعل و مفعول ، فائده و یرن و فائده قبول ایدن دییه ایکی قسمه آیریلق صورتیله خلاصه ایدیله بیلیر . عالمده فائده و یرن ایله فائده قبول ایدنن بشقه بر شی یوقدر . کوکلر فائده و یرن و طبایع فائده قبول ایدر [۱] .

[۱] قدمایه کوره اجرام سماویه نك حاکمیتی قبول ایدیلیر ایدی . عالمده وقوع بولان بالعموم شئون و حادثات اوزرنده بونلرك مؤثر اولدقلى و وقوعات و تگونانی بونلرك اداره ایتدکری قبول ایدیلیر ایدی . بوندن طولاییدر که اسکی منجملر وضعیت سماویه یی یوقلایه ده ق کشف استقبال ایله کها تفر و شملقده بولنورلر ایدی . یکدیگرلرنی سومین ایکی آدم ایچون (ییلدیزلری باریشمدی) تعبیری بو اعتقادك ترسباتنددر طبایع اربمه (آتش ، هوا ، صو ، طوپراق) و عناصر اربمه (صفرا ، سوداء ، بانم ، دم) کی قوالله (امهات سفلیه) و اجرام سماویه به (آباء علویه) تعبیرلری مشهوردر که یونلردن اجرام سماویه فائده و یرن و طبایع دخی فائده قبول ایدن اولمش اولور .

طبیاع ایلہ نباتات آره سنده ونباتات ایلہ حیوانات و حیوانات ایلہ انسانلر آره سنده دخی بومتقابل حال جاریدر. استاد ایلہ شاگرد آراسنده ورسول ایلہ امتی آره سنده ده بویه در. عالمه جاری اولان بوتقابل عمومی به سبب ایسه اساس اعتباریله عالم باقیده فائده ویرن بر عقل وفائده قبول ایدن بر نفس بولنسیسیدر که عقلک یوقاری ده سوبله دیکمز کی کله باری ایلہ اتحادنده مؤثرات و نفس ایلہ اتحادندن متأثرات حصوله کلشدر. و مؤثر ایلہ متأثر تعبیر دیکر ایلہ عالم باقی ایلہ عالم فانی بری بزندن اول و صکره وجود بولش دکدر. بوعالمه او عالمک تقدیمی زمانی دکل؛ شرفیدر [۴] (استادک شا کرده تقدیمی کی که بوتقدم شرفیدر؛ زمانی دکدر. چونکه بونلرک ایکسیسنده استاد ایلہ شا کرده کدک عین زمانده تحقق ایتشدر. [صاغ ایلہ صول، بابا ایلہ اوغلده بویه در.]

آبست، نماز و سائرہ فی تأویلمی: آبدستک باطنی خداوند زمانک عهدی الزام و دشمنلرندن انقطاعدر. آبدستک صویک غیریه اجرا ایدیلهمامسی علم بیانه دلیلدر. وجودک کیری تمیز صوابیه؛ روحک کیری ده علم بیان ایلہ بیقائیر. ظاهرده کی نماز طهارتسز جائز اولمیدنی کی باطنک نمازی اولان استماع حقیقت ده عهدسز جائز اولماز. ظاهرده کی آبدستسزلک بول، قان، ایرین و ربخ دندن حادث اولدینی کی باطنی آبدستسزلک دخی جهل، معصیت، تشبیه، تعطیل و اولیای خدانک دشمنلرینی سومک و اولیای خدانک دوستلرینی سومه مک ایلہ حادث اولور. صو علم امامک تمثالیدر. طوپراق ایسه علم حجتک مثالیدر. صوبی بوله مین طوپراق ایلہ تیم ایتدیکی کی امامه واصل اوله مین ده حجتله اکتفا ایدر. و حجتی بوله مین داعی ایلہ - که داعینک علمی حجتک علمنه نظراً طوپراق مثابه سنده در. - اکتفایه مجبور اولور. نمازک حقیقتی ایسه اولیای خدایه اتصالدر. بونلردن صباح نمازی (اول)، دلیلدر. و بوندن دولایی بونماز ایلک آبدستسزلک ظهورنده قیلنیر. چونکه امر باریدن ایلک ظهور ایدن نور (اول) در که بوکا (عقل) ویا (قلم) دینیلور.

[۲] بوراده قدم عالمه قائل اولدینی آ کلاشیامیور ایسه ده شو :

عالم قدیم نیست سوی دانا ، مشنو محال دهریء شیدا را

[دیوان ، ص ۱۲ ، تبریز طبی]

و : این جهانرا قدیم نتوان کرد ، کاروی مستقیم نتوان کرد

[دیوان ، ص ۵۸ ، تبریز طبی]

بیتلر ایلہ صراحة قدم عالمی نفی ایتدیکی کی (زاد المسافرین) نده دخی ازلیت عالمی رد ایلہ حدوث عالمی اثبات صددنده برچوق دلیللر اتیان ایتش و (قدم هیولی - ماده) به قائل اولان (محمد بن زکریا الرازی) به شدتله هجوم ایلشدر.

آقسام نمازی ایسه (ثانی - نفس) یه دلیلدر . وبو نماز ؛ کونشک غروبى عقبندم
 قیلنور . چونکه نور توحید (اول) دن لمعان ایله (ثانی) ده غروب ایتشدرد . بو نمازک
 بش رکعت اولسی بش حد جسمانی یه ؛ یعنی [ناطق، اساس، امام، حجت، قائم قیامت] .
 دلیلدر . [صباح و دیگر نمازلرک دخی سنت و فرضلرنده بوجنس تأویلرلر یوروتمکده دره] .
 شکر بایرامی (اساس) ک دلیلدر . چونکه بویایرامده انسانلر عدم اکل و شرب
 وضعندن قورتیلوب کسب قوت ایدرلر . نته کیم مؤمنلر (اساس) سایه سنده ضعف علمدن
 قورتیلوب اوتوز کون سکونک دلیلی اولان اوروجدن صوکره علم ایله تکمیل ایدرلر .
 ویدی ناطق [یوقاریده صایدیغمز آلتی پیغمبره یدنجی اولق اوزره (جعفرالصادق) ک
 اوغلی (اسماعیل) علاوه ایدیلرک] ویدی اساس ویدی امام وبر باب وبر حجت وداعی
 ومأذون وبش حد علوی اولان عقل و نفس وجد وفتح وخیال - که من حیث المجموع
 اوتوز ایدر - ی (اساس) ک تأویلله آکلایوب بایرام ایدرلر . (عید فطر) ک تأویلی
 (اساس) ک علمیه آکلاییلدیغک دلیلده (فطر) کی (اساس) ک اسمی اولان
 (علی) نکده اوچ حرفدن مرکب بولمیسدر .

(زکات) دخی (اساس) ه دلیلدر . چونکه (زکات) عربجه ده طهارت معناسنه
 کلیر . شک وشبهه دن تمیزلنمکده (اساس) ک علمی اولان (تأویل) ایله حصول بولور .
 حج دخی نماز کی اولیای خدایه اتصالدرد . نماز ایله حج عین معنای افاده ایدر .
 حج کعبه یی کوره رک طواف ایتمکدر . نماز ایسه کعبه یی کوره رک و کورمیه رک درت
 رکندن برینه توجه ایتمکدر . حج و نماز طریقلریله اولان بو اتصال یا بالذات امام ایله
 اولورکه بو ؛ بالذات عین کعبه یی طواف ایتمک ویا بالذات عین کعبه یه نماز قیلحق کیدر .
 بالذات امام ایله اولمازسه محراب واسطه سیله نماز قیلندیغی کی داعی واسطه سیله اولور .
 وکعبه نک عیننه متوجهاً نماز قیلانلرک محرابه احتیاجلری قالمیه جنی کی بالذات امامدن
 اخذعلم ایتمک مرتبه سنه یو کسلشمش اولانلرکده داعی یه احتیاجلری قانماز .

نوله روحانی: انسان بدن کشف ایله برلشمش اولان بر جوهر لطیفدر . یعنی
 عالم محسوس ایله عالم معقولدن مرکبدر . انسانک بدن کشفی پدر و والده سنک برلشمه سیله
 اولدینی کی جوهر لطیف اولان جهقده انجلا بولق ایچون بر پدر و والده یه محتاجدر .
 نفسانی پدر و والده اولدینی کی روحانی پدر ومادرده واردر . انسانک جسمانی پدری
 فائده ویرن وجسمانی والده سی ده فائده قبول ایدن اولدینی کی روحانی پدر ومادرلری ده
 الهیات مجموعه سی صابی ه

بویله در . مؤمنلرک روحانی بابالری پیغمبر و روحانی آنالری وصی در و ناطقک تنزیل
— قرآن — نفسانی پدرک نطقه سی مشابه سنده در و وصینک تأویلی ده نفسانی والدۀ نک نطقه سی
متابه سنده در . انسان ظاهر آ آنا و باباسندن دوغدیغی کی روحآده رسول و وصینک
تنزیل و تأویلندن تولد ایدر .

اعمال ظاهریه ترک ابدلی می ؟ : کتاب و شریعتک یالکز باطنی آلوب ظاهرخی ترک
ایتمک دجاللق اولدیغی کی یالکز ظاهری آلوب باطنی براققده بویله در . دجال حقنده کی
معروف اولان حدیثه کی دجالک تک کوزلاگی ده بو معنایه در . یالکز باطنی آلوب
ظاهری براقانلر باطن دجاللری اولدقلری کی یالکز ظاهری آلوب باطنی براقانلرده
ظاهر دجاللریدر که بو ایکی درلو دجاللره اتباع ایدنلر کتاب و شریعتدن اوزاقدلرلر . دین
حق اربابی ظاهر و باطنی جمع ایدنلر در . ارباب نجات ظاهر ایله عمل ایدوب باطنی
آرایانلر در . [۱] که بونلرده خاندان نبوییه متابعت ایدنلر در .

(ناصر خسرو) ک (زادالمسافرین) ی : (ناصر خسرو) ک (زادالمسافرین) ی
آثارینک اکبویوکی اولوب فلسفه مسائلک اکآغیرلرینی احتوا ایتمکده در . بو کتاب حقنده
اجمالاً بر فکر و یرمک ایچون مقدمه سندن بر اوافق قسمی بروجہ آتی ترجمه ایدیورز :
« امت مرحومه حق و حقیقی نظر اعتباره آلیوب قرآنک ظواهر و امثالیه اکفا
ایتمش و بو امثالك بمثللرینه و باطنلرینه انتقال ایتیه رک محسوسات اوزرنده قالمش »
« و معقولات و لطائفدن اوزاقلاشمش و بر طاقم ریاست سوداسنده بولنانلر کندی هوالرینه »
« کوره قرآندن استخراجانده بولنوب بونلره (فقه) نامی و یره رک [۲] علم حقایق »

[۱] (ناصر خسرو) ک کرک (وجه دین) و کرک (زادالمسافرین — ص ۴۲۲) نده
مدافعه ایتدیکی بو نقطه باطنلک تاریخی ایچون چوق شایان دقتدر . (ناصر خسرو) ک کتاب
و شریعتک ظاهرلرینه باطنی معنارلر نسبتنده اهمیت و یردیکنی کوسستن بو نقطه یی نظر اهمیتدن دور
طوتاملیدر (خوان الاخوان) نده دخی « اودون نه قدر چوق اولورسه او نسبتنده آتش دخی
چوق اوله جفی کی ظاهر شریعتله نه قدر چوق عمل ایدیلیرسه نور توحید اوقدر روشن اولور » دیور .
[۲] فقیر و محدثلر علیهنده دیوانده دخی بروجہ آتی شعرلری واردر :

می جوشیده حالست سوی صاحب رای ، شافی کوید شطرنج مباحست بباز
صحبت کودکک ساده زنجرا مالک ، نیز کرداست و ترا رخصت دادست وجواز
می وقار و لواطه بطریق سه امام ، مرترا برسه حالست هلا سر بفراز
(دیوان ، ص ۱۱۵ ، تبریز طبعی)

و :

بر حدثنا مباش فتنه ، بر سخته است آنسخن بشاهین (دیوان ، ص ۱۸۱ ، تبریز طبعی)

« بیلنلره ملحد ، بددین ، قره‌طی ناملرینی ویرمش اولدقلرندن بونلره قارشى کتاب »
 « وشریعتک باطننه دائر (زادالمسافرین) ناميله بر اثر یازمغه باشلادم که بونک اتمامی »
 « کندی زماننک خداوندی اولان (المستصر بالله)ک توسطيله جناب حقدن نیازایده‌رم ، »
 « بو کتابده مبدأ ومعاده دائر ارباب عقوله عقلی برهانلر ومنطقی حجتلر کوسترلمشدر . »
 « بو ذواتدن رجا ایده‌رم که بنم بو کتابی یاواش یاواش تأمل ایله مطالعه ایدوب معنوی »
 « حیات یولچیلغنده کنیدیلرینه لازم اولان زادلرینی بو کتابمدن آسینلر ووصوصامش »
 « اولان یولچیلرک ایچملری ایچون یرلری قازارق ، درین ، درین قوبولر آچهرق ظاهره »
 « چیقارمش اولدیغم بو صوی امتک عقلسزلرینک بولاندرمه‌لرینه میدان ویرمسینلر »
 « وطوبراق وکیللر ایله قاریشدرتماسینلر »

(ناصر خسرو) بو اثرنده یونان حکماسنی تعقیب ایتمش ایسه‌ده بونلره مخالفت ایتدیکی
 نقطه‌لر دخی واردر . [ص ۳۱۸ و ۴۲۳ و ۱۱۳ وسائرہ به مراجعت] و (محمد بن
 زکریا الرازی سه وفاتی ۳۱۱ ویا ۳۲۰) نک (حرانین) [۱] فلسفه‌سنه اتباعاً [هیولی -
 ماده ، زمان ، مکان ، نفس ، باری تعالی] کبی بش قدیم اثبات ایده‌رک خالق ایله مخلوقی
 بر جنسندن عد ایتمه‌سنی شدتله رد ایتکده وکنیدیسنه ملحدلک ویالانحیلک وجهالت
 اسناد ایلکده‌در .

(اصحاب هیولی) دیدیکی زمرة منسوبلرندن اولان (محمد بن زکریا) نک بو
 خصوصده اوکنده (کتاب جلیل) و (کتاب اثیر) صاحب اولوب بو زمرة رؤسانندن
 بولنان (ایرانشهری) یی کوردیکه‌نی فقط (ایرانشهری) نک فیکرلرینی آکلامامش
 اولدیغنی سویلیور .

(ایرانشهری) نک مثلاً : (مکان) « جناب حقک (قدرت ظاهره) سی معناسنی
 ویردیکنی ومقدورات اولان اجسام موجوده‌نک مکانه یعنی بوقدرت داخلنده بولنمه‌سیله
 مکان مطلق اولان خلانک قدرت الهیه اولدیغنی و بومعناجه اولان مکانک قدیم ولندیغنی
 (محمد بن زکریا) نک آکلامیه‌رق الحاده صابدیغنی افاده ایدیور .

(محمد بن زکریا) نک (هیولی) نک قدمنه قائل اولسنی دخی شویله رد ایدیور :
 (محمد بن زکریا) ؛ غایة الغایه کوچوک و ترکیسز اجزای قدیمه‌دن عبارت اولان
 (هیولی) یی جناب حقک بالآخره ترکیب ایله بوندن اجسام عالمی یاراتدیغنی و (هیولی) نک

[۱] صابیلرک مرکزی اولان (حران) شهرینه قیاس خارجنده اوله‌رق نسبتدر .

قدیم اولدیغی ادعا ایتیمکده در . حالبوکه (هیولی) قدیم اوله ماز . چونکه قدیم صفیه
توصیف اولنه جق شیئک زمان نامتاهیده عین حال اوزره موجود اولسی لازمدر .
(محمد بن زکریا) ایسه (هیولی) نك ترکیسزلکی زماننک نهایت بولدیغی ؛ یعنی
بالآخره جناب حقک بونی ترکیب ایله اجسام عالمی یاراندیغی سویلیورکه اکر (هیولی) نك
ترکیسزلکننک بدایتی اولیه ایدی نهایت واصل اوله من ایدی . چونکه هر نهایت بر
بدایتی ایجاب ایدر .

(ناصر خسرو) بو اثرنده (محمد بن زکریا) نك بعضی اقوالی رد ایتدیکی کی
بوتون اقوالی رد خصوصنده بر اثر یازه جغنی ده وعد ایدیور . (ص ۱۰۳)
کندیسنک مسائل فلسفیه ایله آیات کریمه یی تألیف خصوصنده بو اثرده کوستردیکی
قدرت و مهارت جداً شایان تقدیر و حیرتدر .

(اثبات صانع) دائر ایراد ایتدیکی اون دلیلده کندیسنک بویوک بر ابتکار
و ابتداع صاحبی اولدیغی کوسترمکده در .

یکرمی یدی (قول - فصل) اوزرینه یازدیغی بو اثرنده (امور عامه - مابعدالطبیعه)
و [طبیعیات] و [الهیات] دن بحث ایدن (ناصر خسرو) هر فصلده ابداعکار اولان
ذکا و قدرت علمیه سی پک بارز بر صورتده کورلمکده در .

[خواه اوله خواهی] ی : یکانه نسخهنک (آیاصوفیا) کتبخانه سنده بولندیغی سویلیدیکمز بو
اثرینی (ناصر خسرو) یوزصنف اوزره ترتیب ایتشدرد . درلودرلو یمککر و میوه لر ایله ترین
ایدلمش بر سفره یه بکرتدیکی ایچون (خوان لاخوان) نامی و یردیکی بو اثرینه دلیل
ومدلول ، اسم و مسما ، درجات ثواب و سائر ایله باشلایه رقی خلقت عالمدن ، ظهور
آمدن بحث ایتمش و نفس کلی اثبات ایدرک صور جسمانیه نك نفس کلینک طبیعتنده کی
وجودیخی بیلدیرمش و عقلک فنایاب اولیه جغنی و ثواب و عقابک علمی اولوب حسی
اولمادیغی و نفسک مرتبه عقله عدم وصولی و عالمده بر امردن کثرتک صورت ظهورینی
و (کن) امرینک ایضاحی ، موجودک معدوم اوله میه جغنی ، بقای عالمی ، ازل ،
ازلیت ، ازلی آرمهنده کی فرقلری ایراد ایلش و قرآن ایله خبرک و معجزه ایله سحرک
ناصل تفریق اولندیغی سویلش و بر عصرده ایکی پیغمبرک نه ایچون بولمادیغی و نفسک
بدندن آریلدقدن صوکره هر ایستدیکنی یامغه مقتدر اوله جغنی و عقلک مبدع اولوب
مبدع اولمادیغی و سائرینی ایضاح ایلشدرد .

(ناصر خسرو) ك اثرى : (ناصر خسرو) ك (وجه دين) ك و بر جلد داخلنده [سفر نامه، روشنائى نامه، سعادتنامه] سنك و (زاد المسافرين) و (ديوان) ك مطبوع اولان اثرلردن اولديغى سويلش ايدك . (خوان الاخوان) نام اثرى غير مطبوع اولوب بواثرينك اون بشتجي صنفنده (دليل المتحيرين) نامنده بر اثرى داها اولديغى گوريليكده در . فرق ايكنجي صنفنده ده (كتاب مصباح) نامنده بر اثرى اولوب بونده (حقيقت برزخ) دن بحث ايتش اولديغى سويليور .

(زاد المسافرين - ص ۳۳۹) ده (بستان العقول) نامنده بر اثرى داها اولديغى كوريليور . بولره تذكرة نويسلر طرفندن (اكسير اعظم) [منطقدن ؛ (آتشكده) صاحبه كوره فلسفه دن] و (قانون اعظم) [مابعد الطبيعى دن] و (المستوفى) [فقه دن] و (دستور اعظم) و (كنز الحقايق) ناملرند مختلف علملردن اولان اثرليه تفسيرى [ملاحده نقطه نظرينه كوره] علاوه ايديليور .

بولردن بشقه آياصوفيا كتبخانه سنده بولنان (خوان الاخوان) ي ايله عين جلد داخلنده اولوب ايلك دفعه طرفزدن كورلش اولديغى سويلديكمز مشهور وغير مطبوع (روشنائى نامه) ي دخی (ناصر خسرو) ك آثارى مياننده صامق لازمدر .

محمد شرف الدين

« دارالفنون الهيات فاكولته سى كلام تاريخى مدرسى »

۱۴ كانون ثانی ۱۹۲۷

